

БЕЗДІТКО Б.М.

**ДЕЯКІ АСПЕКТИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВІДНОСИН ПО
ВІДОКРЕМЛЕННЮ ЦЕРКВИ ВІД ДЕРЖАВИ**

На формування правовідносин по відокремленню церкви від держави, які так яскраво характеризують систему УСРР, впливали різні чинники і, зокрема, економічні.

Вищими органами державної влади, що формували основи правової політики держави, були Всеукраїнський З'їзд рад робітничих, селянських та червоноармійських депутатів, Всеукраїнський центральний виконавчий комітет рад, Рада народних комісарів [1, с.177].

На місцях політику відокремлення церкви від держави здійснювали губернські і окружні відділи юстиції.

Відповідно до положень Декрету про відокремлення церкви від держави і школи від церкви, виданого Тимчасовим робітничо-селянським урядом УСРР 22 січня 1919 року, на релігійні товариства поширювалися загальні положення про приватні товариства і союзи. Але релігійні товариства не були наділені пільгами у відносинах з органами державної влади та органами самоврядних установ [2, с.52].

У листопаді 1920 року Народний комісаріат юстиції видав *“Інструкцію про застосування законоположень по відокремленню церкви від держави і школи від церкви”*. Однією із важливих вказівок зазначеної інструкції було укладення договору користування церковним майном. Суб'єктами такого договору мали бути райвиконком і релігійна община.

Аналіз цілого ряду укладених договорів на користування церковним майном дозволив видати їх істотні умови:

- передане у користування майно могло бути збереженим і використовувалося виключно за призначенням (для задоволення релігійних потреб);
- у богослужбових приміщеннях не допускалось вчинення дій, спрямованих проти радянської влади;
- за рахунок користувачів здійснювалося утримання культового майна (до поточних витрат належали витрати на ремонт, опалення, охорону, страхування майна та ін.);
- збитки, пов'язані із втратою чи пошкодженням культового майна, користувачі відшкодовували солідарно.

Циркуляром НКВС від 15 грудня 1924 року визначалися ситуації, при настанні яких допускалося розірвання укладених договорів користування культовим майном. Однією із зазначених обставин було невиконання умов укладеного договору. З об'єктивної сторони це могло проявитися у несплаті страхових платежів. Водночас для релігійної громади була визначена гарантія: розірвання договору було можливим за умов, що були заздалегідь попереджені про негативні наслідки факторів, пов'язаних із невиконанням договорів. Губернські адміністративні відділи були позбавлені права самостійно вирішувати питання, пов'язані із розірванням договорів по користуванню молитовними будівлями. Зазначені органи мали зібрати належний матеріал і з влучним висновком по суті справи направити до НКВС для вирішення.

Всеукраїнським Центральним Виконавчим комітетом 1 березня 1922 року було затверджено *“Інструкцію про порядок вилучення церковних цінностей на користь голодуючих”*. Відповідно до цієї інструкції підлягали вилученню предмети, вироблені із золота, срібла, оздоблені коштовним камінням, вироблені із слонової кістки [3, арк.13].

Станом на 24 червня 1922 року в УСРР було вилучено: золота - 3 пуди, 2 фунти, 28 золотників, чималу кількість коштовного каміння та інших цінних речей [4, арк.17]. Найбільше цінностей було вилучено у Харківській, Донецькій, Київській, Полтавській губерніях [5, арк.12]. Деякі речі після оцінки експертом як низькопробні, поверталися віруючим на основі відповідних розпоряджень [6, арк.163].

Органи радянської влади вживали превентивні заходи по збереженню церковного майна, недопущення його втрати. В березні 1922 року Полтавський губернський відділ управління отримав розпорядження НКВС про негайну перевірку церковних описів майна. Відповідні заходи були проведені у досить короткі терміни. У служителів культу вилучалися раніше використовувані печатки, штампи, бланки. Окремі заходи органів влади провели з метою перевірки фінансів релігійних осередків. Так, Гадяцький повітовий фінансовий відділ на вимогу Гадяцької повітової комісії по відокремленню церкви від держави повідомляв про вклади церков, монастирів, релігійно-просвітницьких товариств у державній ощадній касі, у товаристві взаємного кредиту, у вкладах міського банку [7, арк.14-15]. Було також проведено облік предметів, пожертв. В Успенській церкві села Балки було виявлено грошові знаки, випущені в обіг різними урядами у період з царської Росії до уряду УСРР [8, арк.129].

Культурні будівлі, що передавалися у володіння віруючих, підлягали згідно вказівки НКЮ страхуванню. Так, вартість застрахованого від пожежі майна (два будинки та кілька господарських будівель), зайнятих причтом Покровської церкви у с.Карпилівка, склала 1060 крб., а страховий збір склав 12 крб. 91 коп. [9, арк.119].

Значну кількість культурних споруд за рішенням органів державної влади було передано у відання органів народної освіти та для потреб культури. У жовтні 1921 року за постановою Чернігівського губернського виконавчого комітету всі будівлі Троїцького монастиря передавалися у розпорядження губернського відділу народної освіти для організації санаторію і школи для дітей з вадами розвитку [10, арк.56].

Окремі культурні споруди продавалися з торгів (кошти від продажу синагоги у с.Лавине мали бути використані на культурно-освітні потреби) [11, арк.298]. Деякі віруючі намагалися захистити свої релігійні почуття. Євреї м.Козелець на Чернігівщині, звертаючись до Чернігівського губернського виконавчого комітету, протестували проти передачі синагоги під заклад дозвілля [12, арк.3].

Влада через засоби масової інформації активно висвітлювала факти, що мали місце під час проведення заходів по відокремленню церкви від держави, і особливо, якщо це стосувалося життя священників. У липні 1925 року журнал “*Безвірник*” повідомляв, що колишній денікінський каратель, який чинив розправи над селянами Кобеляцького повіту, а потім став священником, за вироком Кременчуцької окружної виїзної сесії суду був засуджений до вищої міри соціального захисту - розстрілу [13, с.53].

Спори між суб'єктами правовідносин вирішувалися судами. Так, у вересні 1924 року Чернігівський губернський суд розглядав касаційну скаргу уповноважених релігійної общини с.Осичі на рішення народного суду Конотопського округу [14, арк.73].

Отже, сформоване Українською соціалістичною радянською державою законодавство по відокремленню церкви від держави було спрямоване на формування досить широкого кола правовідносин, визначало різноманітний об'єктний склад цих правовідносин, різні превентивні, регулятивні, охоронні заходи та різні способи правового регулювання.

1. Юридична енциклопедія: В 6 т. / Редкол.: *Ю.С.Шемиченко* (відп. ред.) та ін. - К.: “Українська енциклопедія”, 1998. - Т.1: А-Г. - 429 с.

2. *Голодний М.* Радянське законодавство про релігійні культури / *М.Голодний*. - К.: Ордена Трудового Червоного Прапора. Видавництво політичної літератури України, 1974 - 56с.

3. Державний архів Полтавської області (далі - ДАПО), ф.Р-3257, оп.1, спр.184, арк.13.

4. *Лехан Л.Б.* Держава та церква у ХХ ст.: протистояння чи співпраця? / *Л.Лехан* // Українська державність: становлення, досвід, проблеми: Збірник наукових статей / за матеріалами ХІІ Харківських політологічних читань. - Х.: Право, 2001. - 352 с.

5. ДАПО, ф.Р-3257, оп.1, спр.184, арк.12.

6. ДАПО, ф.Р-3257, оп.1, спр.184, арк.163.

7. ДАПО, ф.Р-3257, оп.1, спр.167, арк.14-15.

8. Державний архів Запорізької області, ф.Р-2, оп. 6, спр. 66, арк. 129

9. Державний архів Чернігівської області (далі - ДАЧО), ф.Р-17, оп.1, спр.14, арк.119.

10. ДАЧО, ф.Р-2867, оп.1, спр.2, арк.56.

11. ДАЧО, ф.Р-67сч, оп.5с, спр.117, арк.298.

12. ДАЧО, ф.Р-17, оп.1, спр.14, арк.3.

13. “*Безвірник*”. - 1925. - липень. - №7. - С.53.

14. ДАЧО, ф.Р-17, оп.1, спр.74, арк.73.

БИКОВ О.М.

ПРАВО ЛЮДИНИ НА РЕЛІГІЙНУ СВОБОДУ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

У сучасних умовах еволюції концепції прав людини, розвитку конституційно-правового статусу людини в Україні, еволюції громадянських прав людини, розвитку теорії природних прав людини, релігійного відродження у суспільстві України, виникнення нових релігійних харизматичних сект та течій, важливого значення набуває дослідження права людини на зміну релігійних переконань як складову права на свободу віросповідання в Україні.

Дана проблематика є актуальною і є предметом дослідження багатьох сучасних науковців. Серед сучасних науковців, які досліджували окремі аспекти даної проблематики, доцільно виокремити праці: *В.Єленського* [1] та *Л.В.Ярмол* [2]. Завданнями даної статті є охарактеризувати право людини на зміну релігійних переконань як складову права на свободу віросповідання в Україні, визначити основні проблеми та перспективи розвитку у цій сфері.

На жаль, у сучасній юридичній науці та у нормативних документах наводяться різні думки та терміни і визначення щодо сучасного права на свободу віросповідання (або права на релігійну свободу). Нижче ми розглянемо деякі з них.

У відповідності до ст.35 Конституції України [3] кожен має право на свободу світогляду і віросповідання. Це право включає свободу сповідувати будь-яку релігію або не сповідувати ніякої, безперешкодно відправляти одноособово чи колективно релігійні культури і ритуальні обряди, вести релігійну діяльність. У Конституції